

УДК 083+656.80 (477.7)

Олег Федорченко *

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОШТОВИХ І ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНИХ УСТАНОВ ТАВРІЙСЬКОЇ І ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Функціонування поштових і поштово-телеграфних установ Таврійської і Херсонської губерній наприкінці XIX – на початку XX ст.

На основі архівних і статистичних джерел розглядається діяльність і розвиток поштової справи Таврійської і Херсонської губерній наприкінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: пошта, Таврійська і Херсонська губернії, зв'язок.

Розвиток суспільства у багатьох аспектах визначається його комунікативною і комунікаційною складовими. Комунікаційні магістралі на межі XIX і XX ст. були одними із показників процесу формування індустріального суспільства. Таврійська і Херсонська губернії займали стратегічне і важливе соціально-економічне місце в Російській імперії, як наслідок мали особливості у розвитку поштової служби. Однак винесена у заголовок статті тема ще не стала предметом окремого дослідження у науковій історіографії. Проблема розвитку поштової справи визначених губерній подається фрагментарно. Деякі згадки ми можемо спостерігати у загальних працях з історії пошти Російської імперії [3; 4], України [6], розвідках, присвячених деяким аспектам поштової справи зазначеного регіону [0], або окремих місцевостей губерній [2, 12; 14; 47; 50]. Слід згадати працю І. Миронової [16], в якій розглядається розвиток зв'язку півдня України, однак автор не приділив увагу статистичним і якісним показникам функціонування поштових установ Таврійської і Херсонської губерній.

З огляду на таку ситуацію існує потреба у дослідженні діяльності установ зв'язку Таврійської і Херсонської губерній наприкінці XIX – на початку XX ст.

* Кандидат історичних наук, в.о. доцента кафедри теорії держави і права, гуманітарних дисциплін Херсонського національного технічного університету

Виходячи з актуальності проблеми, спираючись на архівні, статистичні джерела та літературу, не претендуючи на всебічне висвітлення всіх аспектів зазначеної теми, автор ставив перед собою мету охарактеризувати здобутки й прорахунки функціонування поштової справи зазначених губерній. У межах розвідки поставлено завдання висвітлити роль і місце установ зв'язку губерній у поштової справі Російської імперії. Хронологічні рамки обмежено 1884–1914 рр.: нижня межа пов'язана з реформою у галузі зв'язку, верхня – з початком Першої світової війни.

У 1884–1885 рр. царський уряд здійснив знакову реформу в галузі зв'язку. Відповідно до неї Поштовий і Телеграфний департаменти МВС об'єднувалися в одне ціле – Головне управління пошт і телеграфів (далі – ГУПіТ), паралельно утворилися поштово-телеграфні округи [18, с. 306-307]. Таврійська і Херсонська губернії становили Одеський поштово-телеграфний округ [8, арк. 56].

Для кращого розуміння умов розвитку поштової справи зазначених губерній стисло охарактеризуємо функціонування пошти Російської імперії. Однією із складових розвитку поштової справи є показник зростання установ зв'язку. Одразу зазначимо, що автор розглядає дані установ ГУПіТ (*оскільки функціонувала й земська пошта*). Згідно з підрахунками поштові установи Російської імперії з 1886 р. до 1912 р. зросли у 2,1 рази (*тут і далі підрахунки автора. – О.Ф.*) [52, с. 8-9; 56, с. 262-264]. Іншим критерієм еволюції поштової мережі є співвідношення однієї установи до площі держави та її жителів. Так у 1898 р. на одну поштову установу імперії припадало 5235 кв. км і 31 тис. жителів, у 1912 р. відповідно 3196 кв. км (зменшилася в 1,6 рази) і 25683 жителів (зменшилося в 1,2 рази) [30, с. 149; 13, с. 212-213]). Отже, мережа поштових установ ставала доступнішою для клієнтів, однак, у порівнянні з розвинутими країнами світу, цей показник виглядає доволі скромно ((див. таблицю 1) *складено автором за:* [51, с. 807]).

Таблиця 1

Діяльність поштових установ країн світу
наприкінці XIX – на початку XX ст.

Країна	Одна поштова установа на		К-ть поштових відправлень на одного жителя	
	кв. км.	жителів	1894 р.	1911 р.
Австрія	54,9	4372	28,7	-
Великобританія	15,8	1925	104	210,3
Німеччина	17,8	1629	68,3	163,9
Данія	39,1	2155	56,6	-
Італія	47,9	4682	17,3	-
США	145,9	887	100	-
Туреччина	1764,6	14062	0,5	-
Швеція	194,8	2164	18,4	-
Японія	100,4	10869	12	-

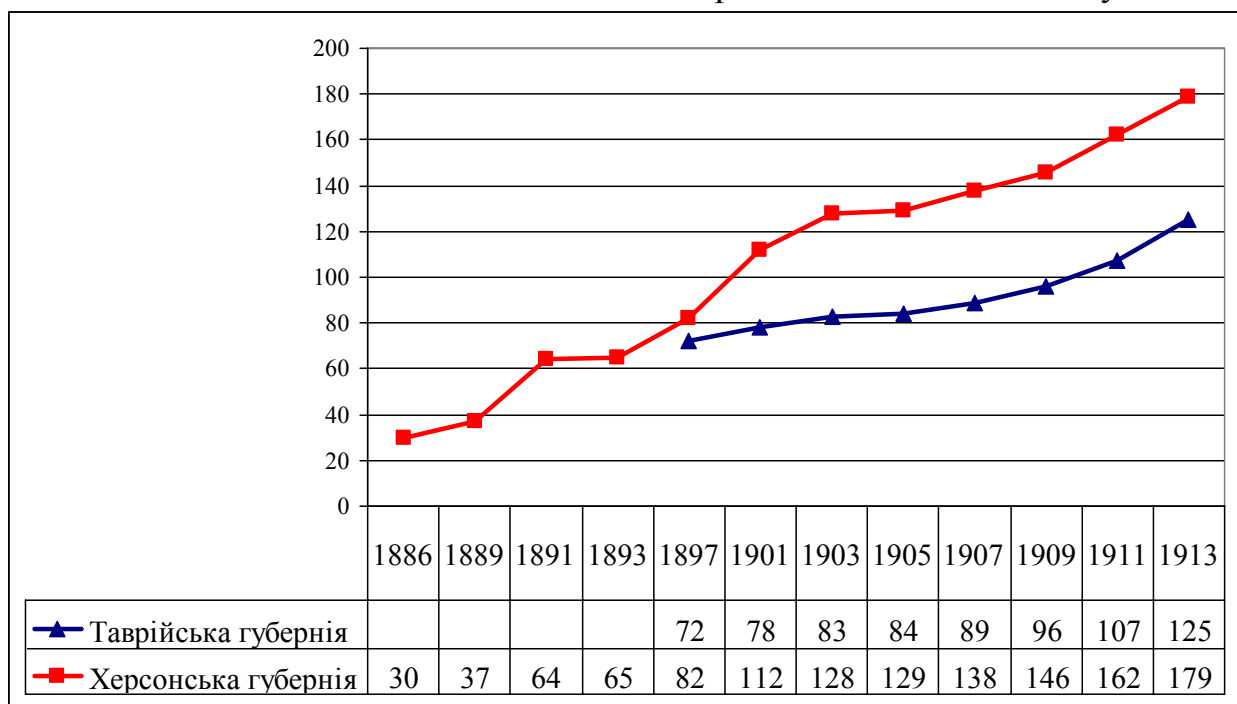
Унаслідок повільного розвитку чисельності установ зв'язку, спостерігалася незначна подушна кількість відправлень на особу. Так, у 1897 р. на одного жителя імперії приходилося 5,1 поштових відправлень, у 1911 р. ситуація дещо змінилася і становила – 17,9 [30, с. 148; 54, с. 8-9; 13, с. 212-213]. Проте, навіть за таких умов зростання, це значно менше, ніж у розвинутих країнах світу (див. таблицю 1). Очевидно, це стало результатом слабкої доступності установ зв'язку, низького рівня культури поштового спілкування і незначною потребою підданих імперії. Що пояснюється повільним становленням індустріального суспільства та збереженням рис традиційного укладу в Росії [57, с. 34].

Інакше кажучи, це свідчить про відносно слабкий розвиток установ зв'язку Російської імперії, його невідповідність потребам часу і підтверджує думку про переважно фіскальну складову політики уряду щодо комунікаційних мереж.

Отже, у таких умовах зростали установи поштового зв'язку двох південноукраїнських губерній. Для розуміння процесу варто використати статистичні матеріали їхнього розвитку (див. діаграму 1) [10, с. 67; 11, с. 99; 20, с. 20-21; 21, с. 18; 22, с. 20; 23, с. 27; 24, с. 23; 25, с. 22; 26, с. 25; 27, с. 25; 28, с. 39-40; 21, с. 33; 30, с. 27; 31, с. 40; 33, с. 51; 35, с. 57; 36, с. 51; 37, с. 63; 38, с. 60; 39, с. 44; 40, с. 38; 41, с. 43; 42, с. 61; 43, с. 61; 44, с. 60; 45, с. 62; 48, с. 19-21; 49, с. 45-46].

Діаграма 1

Поштово-телеграфні і поштові установи Таврійської і Херсонської губерній
наприкінці XIX – на початку XX ст.

Аналіз діаграми свідчить, що у Таврійській губернії з 1897 р. до 1913 р. кількість установ зросла в 1,7 рази, у Херсонській губернії з 1886 р. до 1913 р. – у 6 разів (з 1897 до 1913 р. – у 2,2). Різні показники зростання поштових установ губерній можна частково пояснити різницею густоти населення і

специфікою промислового розвитку. Заклади зв'язку ГУПіТ, які виконували поштові операції Таврійської губернії у 1897 р., становили 1,79%, а у 1912 – 1,64% від загальної кількості відповідних установ імперії [20, с. 20-21; 27, с. 19; 30, с. 149; 13, с. 211]. Установи Херсонської губернії у 1886 р. становили 0,95%, а у 1912 р. – 2,45% [21, с. 19, 33; 44, с. 604; 30, с. 149; 53, с. 5-9]. Отже, кількість установ Херсонської губернії зростала як у кількісному, так і у відсотковому відношенні. Причому, на початку ХХ ст. за кількісним показником вона займала перше місце в імперії [57, с. 22]. У Таврійській губернії кількісний показник зріс, проте питома вага в імперській мережі дещо скоротилася.

Розглянемо якісні показники функціонування установ зв'язку зазначених губерній (див таблицю 2) [20, с. 20-22; 32, с. 47; 45, с. 62; 48, с. 141; 15, с. XII; 55, с. 44]. Аналізуючи матеріали таблиці видно, що у Таврійській губернії з 1897 р. по 1913 р. площа зменшилася в 1,7 рази і кількість жителів у 1,2 рази, які припадали на одну установу. У Херсонській губернії зменшилося у 2,2 і 1,6 рази відповідно. Для порівняння, в імперії – у 1,6 і 1,2 рази відповідно. Тобто, у 1897 р. установи Таврійської губернії були більш доступніші, ніж Херсонської, оскільки обслуговували меншу площу і кількість населення. Поряд з тим, у Херсонській губернії показник жителів на одну установу був вищий, ніж середньостатистичний показник імперії. Утім, за чверть століття ситуація дещо змінилася – у 1913 р. одна установа Таврійської губернії обслуговувала більшу площу, ніж у сусідній губернії, співвідношення до жителів так і залишилося меншим, що можна пояснити більшою густотою населення у Херсонській губернії. Крім того, в обох губерніях показник доступності і динаміки розвитку установ зв'язку мав кращий результат у порівнянні з імперським.

Тому недивно, що у Таврійській і Херсонській губерніях була вища кількість поштових відправлень на одну особу. Так, у 1899 р. у Таврійській губернії цей показник на рік склав 12,8, у Херсонській – 11,3, а в імперії лише 7,4 [9, с. 3-4, 572-574].

Таблиця 2

Функціонування поштових установ Таврійської і Херсонської губерній
наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Губернії	1897-1989 рр.		1912-1913 рр.	
	Одна поштова установа на		Одна поштова установа на	
	кв. км.	жителів	кв. км.	жителів
Таврійська	839	20108	483,2	16474
Херсонська	863,4	33336	395,6	20919
Імперія	5235	31000	3196	25683

Розглянемо місце Таврійської і Херсонської губерній у фінансовому аспекті розвитку поштової справи Російської імперії. Обмежені дані Таврійської губернії дають змогу оперувати матеріалами фінансової статистики за 1885 р. і 1897 р. За цей проміжок часу поштові прибутки губернії збільшилися в 1,67 рази (з 252,7 тис. руб. до 421,5 тис. руб.). Від загальних поштових зборів імперії це становило відповідно 1,56% і 1,7% [7, арк. 1-87; 20, с. 20-22; 53, с. 8; 54, с. 8]. У Херсонській губернії за 1885-1905 рр. прибутковість поштової справи зростає у 10,14 разів (з 231,2 тис. до 2344,5 тис. руб.). На фоні загальних поштових прибутків це становило відповідно 1,43% і 5,45% [7, арк. 115-192; 38, с. 60; 53, с. 8-9; 54, с. 8-9]. Варто зауважити, що у Херсонській губернії найбільш прибуткові поштові установи функціонували в Одесі. Так, у 1905 р. їх грошовий обіг становив 1025,8 тис. руб. або 43,8% від загального поштового прибутку губернії [19, с. 12]. Зростання прибутку поштової справи губерній свідчить про їхню вагомий роль у комунікаційних магістралях і наповненні скарбниці Російської імперії.

Отже, поштова справа Таврійської і Херсонської губерній мали кращу динаміку розвитку у порівнянні з середньостатистичними показниками імперії.

Частка прибутку з неї постійно зростала як у кількісному, так і у відсотковому відношенні. Забезпеченість поштовими установами відносно площі губерній і кількості жителів мала кращі показники, а відповідно коефіцієнт доступності був вищим ніж середньостатистичний імперський.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андриешин Г. В. Из истории перевозки почты по черному морю на пароходах / Г. В. Андриешин // Филателия. – 1992. – № 3. – С. 45–49.
2. Андриешин Г. В. З історії Одеської пошти / Г. В. Андриешин // Пошта і філателія України. – 1995. – № 2. – С. 23–52 ; № 3. – С. 25–26.
3. Базилевич К. В. Очерки по истории профессионального движения работников связи (1905–1906) / К. В. Базилевич. – М. : Издание ЦК союза связи, 1925. – 453 с.
4. Базилевич К. В. Почта в России в XIX веке / К. В. Базилевич. – М. : НКПиТ, 1927. – 196 с.
5. Бизина В. Г. Из истории украинской почты / В. Г. Бизина. – Київ : б/и., 2000. – 92 с.
6. Від гінця до Інтернету : нариси з історії української пошти / [В. Г. Мухін, В. М. Мороз, П. А. Дюков, та ін.] ; під ред. В. Г. Мухіна. – К. : Аспект, 2002. – 328 с.
7. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 306. – Оп. 1. – Спр. 14. – 198, [1] арк.
8. ДАОО. – Ф. 307. – Оп. 7. – Спр. 1. – 308 арк.
9. Ежегодник министерства финансов. – Вып. 1901 г. – СПб. : Тип-я В. Киршбаума, 1902. – IX, [798] с.
10. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1893 г. Издание Таврического губернского статистического комитета. – Симферополь : Таврическая губернская типография, 1893. – 92, [102] с.

11. Календарь и памятная книжка Таврической губернии на 1896 г. Издание Таврического губернского статистического комитета. – Симферополь : Таврическая губернская типография, 1896. – 268, [196] с.

12. Корецька О. А. Одеська поштова контора / О. А. Корецька // Одеські архіви. – 2008. – № 1(4). – С. 10–13.

13. Костриц Т. М. Обзор развития российских почты и телеграфа за 1898 год / Т. М. Костриц // Почтово-телеграфный журнал (отдел неофициальный). – 1900. – февраль. – С. 210–231 ; март – С. 342–357.

14. Кофман В. Одесская почта (фрагменты истории) / Ф. Кофман, В. Фурман. – Одеса : Брок-Сервис-Мэн, 1998. – 57 с.

15. Мейен В. Ф. Обзор России в дорожном отношении / В. Ф. Мейен. – М. : Т-во «Печатня С. П. Яковлева», 1900. – 401 с.

16. Міронова І. С. Поштові і поштово-телеграфні установи на півдні України в системі зв'язку російської держави (друга половина XVII – початок XX ст.) / І. С. Міронова. – М. : Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2012. – 564 с.

17. О преобразовании местных почтовых и телеграфных учреждений // ПСЗРИ. Собрание третье. – Т. V, 1885. – СПб. : Гос. Тип-фия, 1887. – С. 239–240.

18. О соединении почтовых и телеграфных учреждений // ПСЗРИ. Собрание третье. – Т. IV, 1884. – СПб. : Гос. Тип-фия, 1887. – С. 306–307.

19. Обзор Одесского градоначальства за 1905 г. – О. : Типография А. Шульце, 1906. – 44 с.

20. Обзор Таврической губернии (далі – ОТГ) за 1897 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1898. – 40 с.

21. ОТГ за 1901 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1902. – 35 с.

22. ОТГ за 1905 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1906. – 38 с.

23. ОТГ за 1907 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1908. – 40 с.

24. ОТГ за 1908 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1909. – 36 с.

25. ОТГ за 1909 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1910. – 32 с.

26. ОТГ за 1911 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1912. – 52 с.
27. ОТГ за 1912 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1913. – 52 с.
28. ОТГ за 1914 г. – С. : Таврическая губернская типография, 1915. – 150 с.
29. Обзор Херсонской губернии (далі – ОХГ) за 1886 г. – Х. : Типография губернского правления, 1887. – 58 с.
30. ОХГ за 1889 г. – Х. : Типография губернского правления, 1890. – 55 с.
31. ОХГ за 1890 г. – Х. : Типография губернского правления, 1891. – 74 с.
32. ОХГ за 1897 г. – Х. : Типография губернского правления, 1898. – 80 с.
33. ОХГ за 1899 г. – Х. : Типография губернского правления, 1900. – 91 с.
34. ОХГ за 1901 г. – Х. : Типография губернского правления, 1902. – 83 с.
35. ОХГ за 1902 г. – Х. : Типография губернского правления, 1903. – 93 с.
36. ОХГ за 1903 г. – Х. : Типография губернского правления, 1904. – 92 с.
37. ОХГ за 1904 г. – Х. : Типография губернского правления, 1905. – 107 с.
38. ОХГ за 1905 г. – Х. : Типография губернского правления, 1906. – 111 с.
39. ОХГ за 1907 г. – Х. : Типография губернского правления, 1908. – 71 с.
40. ОХГ за 1908 г. – Х. : Типография губернского правления, 1909. – 62 с.
41. ОХГ за 1909 г. – Х. : Типография губернского правления, 1910. – 74 с.
42. ОХГ за 1910 г. – Х. : Типография губернского правления, 1911. – 96 с.
43. ОХГ за 1911 г. – Х. : Типография губернского правления, 1912. – 83 с..
44. ОХГ за 1912 г. – Х. : Типография губернского правления, 1913. – 84 с.
45. ОХГ за 1913 г. – Х. : Типография губернского правления, 1914. – 86 с.
46. Объяснительная записка к отчету Государственного контроля по исполнению государственной росписи и финансовых смет за 1912 год // Почтово-телеграфный журнал (отдел официальный). – 1914. – февраль. – С. 146–156.
47. Одесский почтамт : 100 лет (1898–1998) : исторический очерк / [упоряд. О.И. Бериславский]. – Одесса : Арт-Визон, 1998. – 40 с.
48. Памятная книжка Таврической губернии на 1914 г. / [под. ред. С. Часовника]. – С. : Таврическая губернская типография, 1914. – 71, [444] с.

49. Памятная книжка Таврической губернии на 1915 г. / [под. ред. С. Часовника]. – С. : Таврическая губернская типография, 1915. – 65, [149], [392] с.

50. Пискурева И. Н. К вопросу о развитии почтовой связи в крае. Конец XVIII – нач. XX вв. / И. Н. Пискурева. – Тези доповідей першої обласної наукової краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв, 1995. – С. 115–117.

51. Почта // Энциклопедический словарь Ф. Г. Брокгаузена, И. А. Ефрона. – Т. XXIV^a (Полярное сияние-Прая). – СПб. : Типолитография И. А. Ефрона, 1898. – С. 792–819.

52. Почтово-телеграфная статистика за 1889 год с кратким обзором деятельности почтово-телеграфного ведомства за тот же год. Издание ГУПиТ. – СПб. : Типография Товарищества Общественная польза, 1891. – VIII, [31] с.

53. Почтово-телеграфная статистика за 1895 год с кратким обзором деятельности почтово-телеграфного ведомства за тот же год. Издание ГУПиТ. – СПб. : Типография Товарищества Общественная польза, 1896. – XI, [19] с.

54. Почтово-телеграфная статистика за 1903 год с кратким обзором деятельности почтово-телеграфного ведомства за тот же год. Издание ГУПиТ. – СПб. : Типография Товарищества Общественная польза, 1905. – XXVI, [24] с.

55. Рашин А. Г. Население России за 100 лет (1811–1913 гг.). Статистические очерки / под ред. С. Г. Струмилина. – М. : Гос. стат. издательство, 1956. – 352 с.

56. Русский календарь на 1916 г. / [состав. А. Суворин]. – СПб. : Тип-фия т-ва А. С. Суворина, 1916. – 512 с.

57. Соколов Н. И. Почта и телеграф в XIX столетии / Н. И. Соколов // Министерство внутренних дел. Исторический очерк. 1802–1902. – [Приложение второе]. – СПб. : Типография министерства внутренних дел, 1902. – С. 1–123, [V] с.

Функционирование почтовых и почтово-телеграфных учреждений Таврической и Херсонской губерний в конце XIX – начале XX в.

На основе архивных и статистических источников рассматривается деятельность и развитие почтового дела Таврической и Херсонской губерний в конце XIX – начале XX вв.

Ключевые слова: *почта, Таврической и Херсонской губерний, связь.*

The functioning Post and Post-Telegraph offices Tavrian and Kherson provinces in the late 19th early 20th centuries.

The postal business activity and development of the Tavrian and Kherson provinces in the late 19th early 20th centuries is considered basis of the archival and historical sources.

Key words: *post, Taurian and Kherson provinces, communication.*